

Razumkov
centre

МОЛОДІЖНА ЗАЙНЯТІСТЬ – НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Липень 2025

МОЛОДІЖНА ЗАЙНЯТІСТЬ – НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Ольга ПИЩУЛІНА,
Провідний експерт соціальних і гендерних програм

В останні роки відбулася низка потрясінь, що вплинули на стан ринку праці в Україні. У зв'язку зі старінням населення чисельність робочої сили скорочується, і основою майбутньої продуктивності праці та економічного розвитку загалом залишається якість людського капіталу, особливо молодих працівників. Це означає, що вже зараз ринок праці стикається з гострою нестачею кваліфікованих фахівців, а роботодавцям доведеться шукати нові способи залучення та утримання працівників. Ця проблема значно посилилася внаслідок повномасштабної російської агресії, що спричинила такі явища, як масова еміграція молодих людей за кордон, мобілізацію чоловічого населення.

Війна та економічна криза, що тривають, викликає безліч проблем і розбіжностей на ринку праці України. Особливо це стосується сектору молодіжного ринку праці, який охоплює населення віком з 15 до 35 років¹, і це не лише проблема України. За оцінками, наразі в країнах ЄС **серед молоді віком 15-24 роки кожен шостий – безробітний**. Проблеми у працевлаштуванні молоді пов'язані з тим, що вона має найменшу конкурентоспроможність на ринку праці через недостатню профорієнтацію, низький рівень професійної підготовки та відсутність досвіду практичної роботи. В економіці дедалі більше відчувається зростання потреби у підвищенні загальноосвітнього рівня працівників, зростає попит на професійну освіту. Якщо чинні нині тенденції у відтворенні кваліфікованих кадрів не зміняться, то у найближчій перспективі очікується зростання безробіття серед некваліфікованого населення, і молодих людей, які продовжують подальшу освіту, які мають професії чи належні кваліфікації.

Саме на таку категорію молоді було спрямовано Керівні засади політики зайнятості

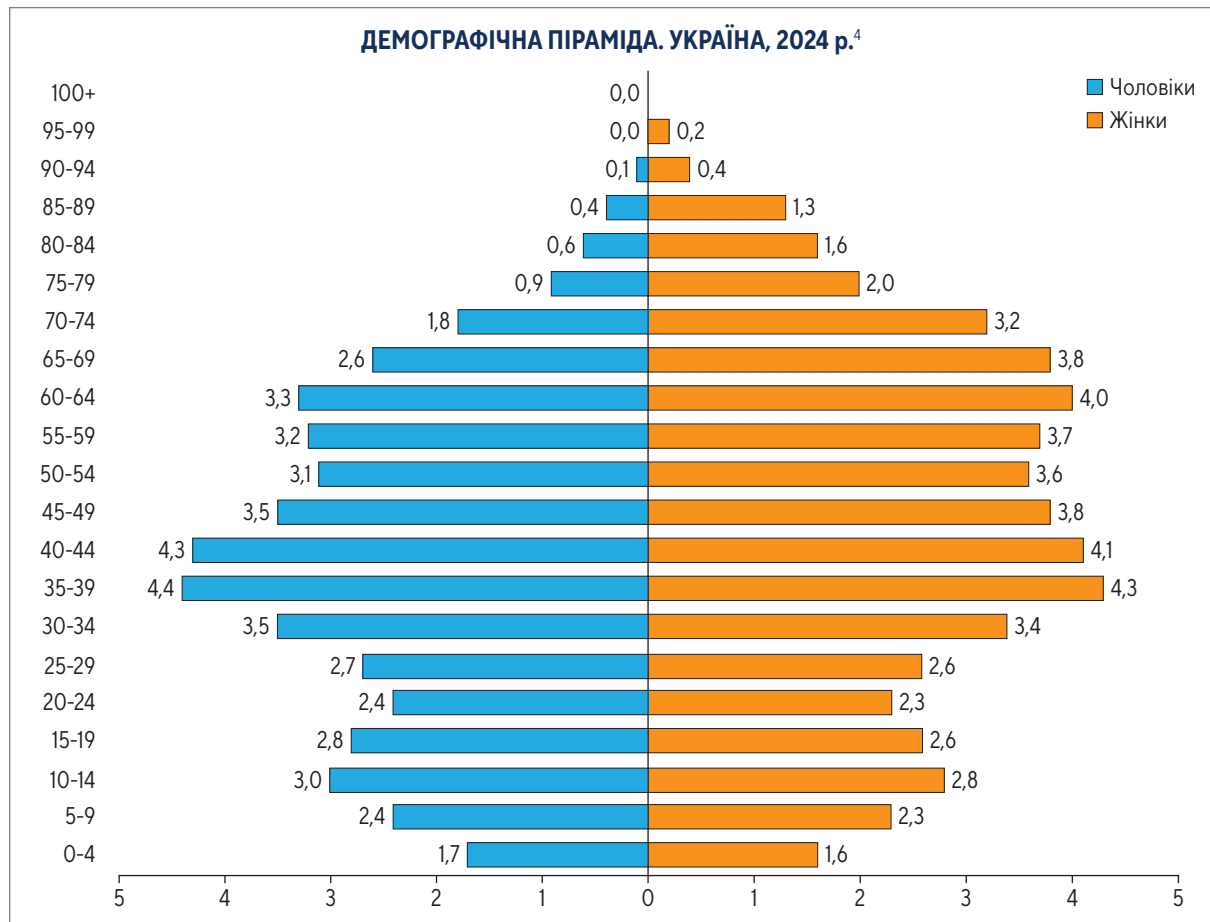
держав-членів, ухвалені Радою Європейського Союзу у її **Рішенні (ЄС) 2019/1181**², і, зокрема, Керівний принцип 6, який закликає держави-члени продовжувати роз'язувати проблему безробіття молоді та проблему молодих людей, які з різних причин опинилися поза ринком праці, освітою чи професійною підготовкою. Забезпечення плавного переходу молоді від навчання до роботи включено до актуальних завдань політики у сфері зайнятості у багатьох країнах. На цьому фоні стає ще актуальнішою проблема т. зв. покоління NEET (Not in Employment, Education or Trainin, NEET)³ – молоді, яка не навчається, не працює та не проходить професійне навчання.

Необхідність залучення до сфери зайнятості неактивної молоді обумовлена також демографічними проблемами, з якими наразі стикаються усі європейські країни. Особливо це стосується України, яка сьогодні зіштовхнулася із серйозним демографічним викликом: кількість працівників у найпродуктивнішому віці 30-39 років стрімко скорочується.

¹ Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 р. № 5067. – Офіційний портал Верховної Ради України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

² Council Decision (EU) 2019/1181 of 8 July 2019 на guidelines for employment policies of Member States (OJ L 185, 11.7.2019, p. 44).

³ Еквівалентом NEET є термін Nini (ni-ni), що вживається в іспаномовних країнах (Ni estudian, ni treballan – «не навчаються», «не працюють»).

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ

Інтерес до вивчення молоді NEET продиктований насамперед характеристиками молодіжної зайнятості⁵, що визначаються як попит на молодіжну робочу силу, так і структуру її пропозиції. Встановлено, що саме попит на молодіжну робочу силу залежить від фаз макроекономічного циклу. У періоди економічного зростання, коли спостерігається збільшення виробництва та розширення бізнесу, попит на працівників, у т. ч. молодих, зазвичай зростає. У періоди спаду чи рецесії, коли економіка уповільнюється, попит робочої сили, включаючи молодь, знижується.

При цьому значна частина робочих місць для молоді зосереджена у галузях, які першими реагують на підйом чи спад економіки⁶, і молоді працівники часто не мають досвіду роботи, а наявні в них навички та компетенції можуть не відповідати запитам роботодавців⁷ і потребам нових галузей. Паралельно з цим відбувається заміщення традиційного лінійного переходу від навчання до роботи, безліччю диверсифікованих та індивідуалізованих трудових траєкторій, що передбачають періоди повернення в незайнятність, часту зміну типу зайнятості та поєднання навчання та роботи. Усі перелічені чинники впливають на особливості переходу від навчання до роботи на конкретному ринку

⁴ Населення України. – Worldometer, <https://www.worldometers.info/world-population/ukraine-population/>.

⁵ NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. – Eurofound, <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2012/neets-young-people-not-employment-education-or-training-char>.

⁶ Freeman R., Wise D. The Youth Labour Market Problem: Its Nature, Causes, and Consequences, Chicago: University of Chicago Press. 1982.

⁷ Eurofound. NEETs – Young People not в Employment, Education or Training: Characteristics, Costs and Policy Responses in Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg 2012. – Eurofound, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1254en.pdf.

праці. У такій ситуації одним з інформативних індикаторів при формуванні політики молодіжної зайнятості є частка тих, хто не навчається та не працює, тобто не зміг успішно здійснити перехід від навчання до роботи⁸.

В офіційній документації ЄС термін NEET був вперше використаний у Доповіді, опублікованій урядом Великобританії у 1999 р., присвяченому питанню молодіжної зайнятості та безробіття⁹. Спочатку вікові рамки NEET у категорії молоді було визначено у межах – 16–18 років. Досить швидко цей термін став застосовуватися дослідниками та політиками інших країн. З кінця 2000-х рр. поняття NEET широко використовується в аналітичних та програмних документах різних міжнародних організацій (ЄС¹⁰, ОЕСР¹¹, МОП¹²) для аналізу та характеристики соціально-економічного становища молоді. Так, у Європейській стратегії 2020 р., прийнятій у 2010 р. та розробленій на її основі програми «Молодь у русі» (Youth on the Move)¹³, особлива увага звертається на необхідність розв'язання проблем зайнятості та освіти молодих людей, а рівень NEET, поряд із рівнем безробіття, визнається одним із двох ключових показників, що характеризують становище молоді¹⁴.

У 2013 р. МОП опублікувала доповідь: «Глобальні тенденції зайнятості молоді (Global Employment Trends for Youth, 2013), в якій фігурує термін NLFET (Neither in the Labour Force of Education or Training) – молоді люди «ні у сфері робочої сили, ні у сфері освіти чи професійної підготовки». На відміну від NEET, NLFET виключає безробітних молодих людей, які є частиною робочої сили.

Проте в останній доповіді за 2022 р., тема якої – «Інвестування у трансформацію майбутнього молоді»¹⁵ – поняття «молодь NLFET» відсутня, і використовується лише NEET.

Як статистичний індикатор, рівень NEET було запроваджено статистичною службою Європейського Союзу (Євростатом) у 2010 р. Вікові рамки було розширено – 15–24 роки¹⁶, проте, як рекомендацію, Євростат пропонує розраховувати показник за вужчими віковими групами – 15–19, 20–24, 25–29. Розширення вікових меж, що використовуються для розрахунку показників NEET, обумовлено головним чином подовженням часу здобуття освіти, внаслідок чого в багатьох європейських країнах багато молодих людей завершують навчання у віці 24 років і старше, і відповідно перехід «навчання-робота» відбувається вже після 24 років. Крім того, параметр враховував відсоткову частку молодих людей, які відповідали двом ключовим характеристикам. Перша – за статусом на ринку праці (т. зв. показники NEET-безробіття та NEET-економічної неактивності). Друга ключова характеристика – неотримання формальної чи неформальної освіти, чи професійної підготовки протягом чотирьох тижнів, що передують опитуванню.

Згідно з визначенням Міжнародної організації праці (МОП) – спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Націй, що регулює питання трудових відносин, – до безробітних належать особи від 15 до 74 років (працездатний вік), які в аналізований період не мають роботи (прибуткового заняття), займалися її пошуком протягом чотирьох років

⁸ OECD (2013). How Difficult is it to Move from School to Work? – Education Indicators. OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/5k44zcp1v70q-en>.

⁹ Bridging the gap: new opportunities for 16-18 years olds no in education, employment or training. – Digital Education Resource Archive, <https://dera.ioe.ac.uk/id/eprint/15119/2/bridging-the-gap.pdf>.

¹⁰ Youth neither in employment nor education and training (NEET). Presentation of data for the 27 Member States. – Career Power, [NEET_final-1.pdf](http://neet-final-1.pdf).

¹¹ Youth not in employment, освіта або тренування (NEET). – OECD, <https://www.oecd.org/en/data/indicators/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.html>.

¹² What does NEETs mean and why is the concept so easily misinterpreted? – Міжнародна організація праці, https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_343153.pdf.

¹³ Youth on the Move. – Die Europäische Kommission, https://ec.europa.eu/youthonthemove/about/index_en.htm.

¹⁴ Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive European Commission.

¹⁵ Global Employment Trends for Youth 2022. Investing in transforming futures for young people. – Міжнародна організація праці, https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_853321.pdf.

¹⁶ Youth neither в employment nor education and training (NEET). Presentation of data for the 27 Member States. European Commission, EMCO Contribution. 2011: 2-3.

(actively seeking work) і готові до неї приступити протягом обстежуваного тижня¹⁷. Своєю чергою економічно неактивне населення – люди, які не входять до складу робочої сили, тобто не мають роботи протягом певного періоду, але не належать до безробітних. Ця категорія охоплює школярів, студентів, осіб пенсійного віку.

Необхідно наголосити, що показники NEET-безробіття та NEET-економічної неактивності відрізняються від показників, що використовуються для вимірювання рівнів безробіття та економічної неактивності за методологією МОП. Рівень NEET-безробіття – це ставлення чисельності безробітних віком 15-24 роки, до чисельності всього населення цього віку, а не до економічно активного населення (як у випадку з рівнем безробіття по МОП). При розрахунках рівня NEET-економічної неактивності, враховується не все економічне неактивне населення (як щодо традиційного показника), а лише ті, хто бере участь у навчанні та перепідготовці.

При цьому слід звернути увагу на той факт, що для характеристики участі населення у робочій силі та становищі на ринку праці використовуються показники рівнів зайнятості, безробіття та економічної активності/економічної неактивності, що вимірюються за методологією МОП. Однак дослідники все частіше почали звертати увагу на їхню неповноту та недостатню адекватність для оцінки та аналізу становища молоді.

По-перше, рівень безробіття, що розраховується як частка безробітних у чисельності економічно активного населення, не враховує значної варіативності показника економічної активності молоді, пов'язаної з частими переходами молодих людей зі стану економічної активності в неактивність і назад, особливо в умовах економічної нестабільності, що посилилася.

По-друге, при розрахунках рівня економічної неактивності враховується вся молодь,

яка не бере участі в робочій силі, тобто як ті, хто охоплений будь-якими формами навчання, так і ті, хто не навчається. При цьому нівелюються суттєві відмінності між молодими людьми, які здобувають освіту, та їх однолітками, що не навчаються, насамперед із погляду на шанси працевлаштування та ризик потрапити до числа безробітних¹⁸.

По-третє, традиційні підходи та засновані на них показники, не враховують індивідуалізацію та різноманітність життєвих траєкторій молоді, що посилюються, при переході «школа – виш/інший навчальний заклад», «навчання – робота»¹⁹.

Відповідно до методології статистичної служби, для визначення рівня NEET використовуються дані національних обстежень робочої сили. При цьому слід розуміти, що категорія NEET-молоді неоднорідна, що ускладнює дослідження цього феномену. Тому існує велика складність в аналізі та інтерпретації показників NEET. А індикатори, що поєднують різні концепції, призводять до розмитого та складного тлумачення.

На сьогодні, Євростат пропонує розділяти молодих людей, які належать до цієї категорії, на сім груп:

- ✓ «ті, хто повертається» – тимчасово неактивна молодь, яка має домовленість про роботу чи навчання та приступає до неї найближчим часом;
- ✓ короткостроково безробітні, які перебувають у цьому статусі менше одного року;
- ✓ довгостроково безробітні, які не зайняті більше одного року;
- ✓ економічно неактивні через хворобу або інвалідність;
- ✓ економічно неактивні у зв'язку з виконанням сімейних обов'язків, насамперед – молоді мами;

¹⁷ ILO unemployment and labour market-related indicators (results of the Labour Force Survey). – INSEE, *Chomage_m_EN_13082020.pdf*.

¹⁸ NEETs – Young people not в employment, education or training: characteristics, costs and policy responses in Europe. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2012; Youth neither в employment nor education and training (NEET). Presentation of data for the 27 Member States. European Commission, EMCO Contribution. 2011 p.

¹⁹ Bynner J., Parsons S. Social exclusion and transition from school to work: у випадку молодих людей не в освіті, employment or training (NEET). Journal of Vocational Behavior. 2002. Vol. 60; Quintini G., Martin P., Martin S. Зміна природи школи-працевдатності процесу в OECD Countries. WDA-HSG Discussion Paper. 2007. №2; Thompson R. Individualisation і соціальна виключення: у випадку молодих людей не в освіті, employment or training. Oxford Review of Education. 2011. Vol. 37. №6.

- ✓ молодь, що зневірилася, втратила надію та припинила активний пошук нового робочого місця;
- ✓ інші неактивні, які не вказали конкретну причину своєї неактивності (до них можуть належати зокрема ті, хто вирішив взяти т. зв. gap year, академічну відпустку та присвятивши вільний час самоосвіті, хобі, подорожам).

На наш погляд, з урахуванням специфіки сьогодення, доцільне запровадження також восьмої категорії – тих, хто добровільно зробили вибір на користь того, щоб не працювати та не навчатися. Тут насамперед слід згадати про такий японський термін, як «хікікоморі»²⁰ – молоді люди, які добровільно ізолювали себе від життя²¹.

Крім того, NEET охоплює людей, які мають можливість не працювати, тобто мають власне житло чи заощадження. Водночас ті, хто усвідомлено вважає себе «добровільно сплячими», кажуть, що готові працювати, але тільки в компанії, яка відповідатиме їхнім етичним цінностям.

Т. зв. «Покоління Z»²² є найбільшим джерелом поповнення категорії NEET. Спосіб виховання, мислення, формування особистості в умовах технологічних змін – спричинили появу інших цінностей, сформували у них інші підходи до багатьох життєвих проблем, соціальної активності, розуміння дійсності.

Проблема вимірювання молоді категорії NEET сьогодні жваво обговорюється. В літературі можна зустріти твердження, що рівень NEET «легко виміряти за допомогою стандартних опитувань з питаннями про

зайнятість, освіту та професійну підготовку». Проте, з погляду експертів МОМ, оцінка «легко виміряти» є спірною з огляду на відсутність офіційного визначення²³. І хоча вірно, що дані можна отримати зі стандартних обстежень домогосподарств, таких як: обстеження робочої сили, рівень деталізації, необхідний для розрахунку, зокрема, освітній статус молоді – достатньо рідко можна знайти у перехресній таблиці за статусом робочої сили без прямого доступу до мікроданих обстеження²⁴. Це означає, що якщо національні статистичні управління не включають показник NEET²⁵ у свої звіти або не зроблять необроблені набори даних загальнодоступними, політики та громадськість загалом не матимуть доступу до інформації за межами країн із найбільш розвиненим статистичним потенціалом.

Ці проблеми ймовірно знімаються використанням альтернативного підходу, що базується на концепції соціальної ексклюзивності. В рамках цього підходу основна увага приділяється молодим людям, які не навчаються та не працюють, внаслідок чого суттєво підвищуються ризики маргіналізації, бідності та соціальної ексклюзивності. Але такі підходи ще потребують доопрацювання.

РІВЕНЬ ТА ДИНАМІКА NEET В КРАЇНАХ ЄС

Проблема молодих людей, які знаходяться поза ринком праці та сфери освіти, важлива для всіх країн ЄС. У глобальному вимірі за даними на 2020 р., майже кожна четверта молода людина (23,3%) належала до категорії NEET. За даними Євростату, у 2021 р.²⁶ на європейському просторі 13,1% молодих людей віком від 15 до 29 років не мали роботи, не вчилися та не проходили професійної

²⁰ Does hikikomori exist in Ukraine? – ScienceDirect, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0924933817322459>.

²¹ «Хікікоморі» позначають сучасне явище – важку (гостру, тривалу) соціальну абстиненцію (severe (acute, prolonged) social withdrawal, SSW).

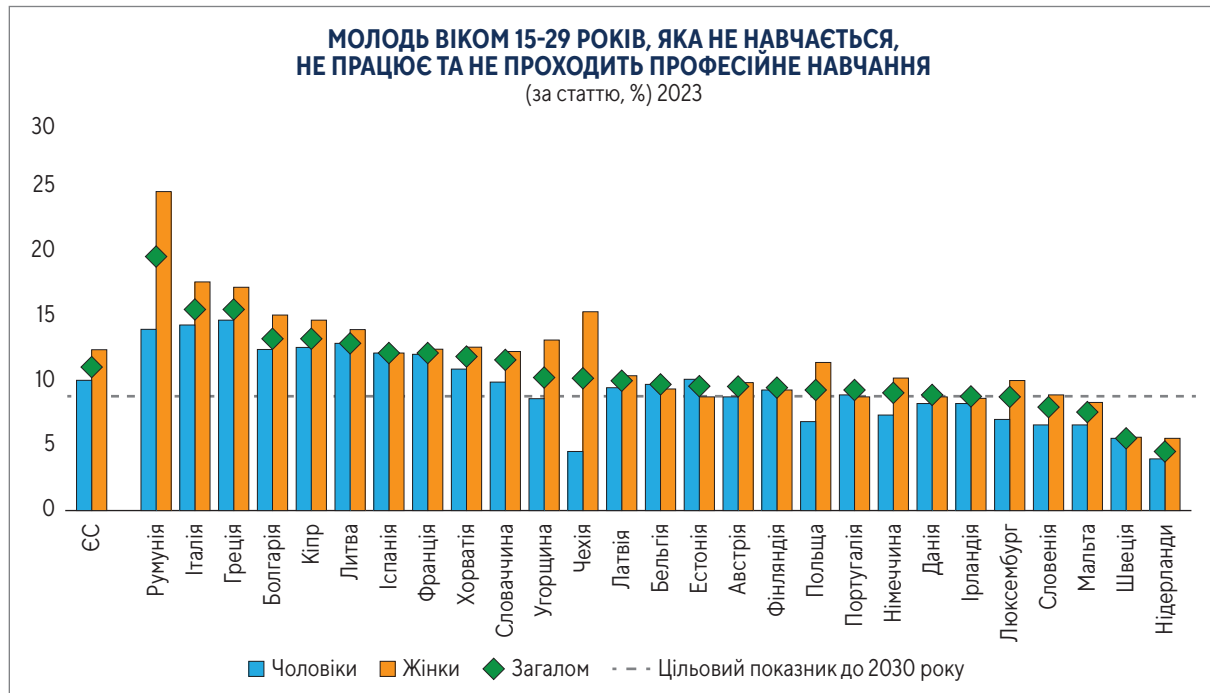
²² Відоме як зумери – це люди, що народилися приблизно з середини 1990-х до початку 2010-х рр. Вони виростили в епоху цифрових технологій, тому дуже добре орієнтуються в Інтернеті та соціальних мережах.

²³ ILO modelled estimates Methodological overview, January 2025. – ILOSTAT, <https://webapps.ilo.org/ilostat-files/Documents/TEM.pdf>.

²⁴ Мікродані статистичного обстеження – це набір індивідуальних даних про об'єкти статистичного спостереження, які зібрані у рамках статистичного дослідження. Іншими словами, це детальні дані, зібрані про окремих респондентів або одиниці спостереження.

²⁵ Наказ Державної служби статистики 21 грудня 2022 р. № 338 Про затвердження Порядку надання доступу до мікроданих. – Цивільний кодекс України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0185-23#Text>.

²⁶ Statistics on young people neither in employment nor in education or training. – Die Europäische Kommission, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Statistics_on_young_people_neither_in_employment_nor_in_education_or_training.

Джерело: Eurostat

підготовки²⁷. Хоча на ринку праці відзначаються позитивні тенденції – за період з 2005 р. до 2024 р. частка NEET-молоді скоротилася на 1,3%, що свідчить про позитивну світову динаміку. У Центральній та Західній Азії частка молоді NEET загалом вища, ніж у Східній Європі – 19% серед чоловіків та 30% серед жінок. При цьому у Східній Європі частка жінок, які підпадають під категорію NEET, була вищою (15%), ніж частка чоловіків (11%)²⁸. Відмінності у показниках між чоловіками та жінками пов'язані з тим, що молоді жінки найчастіше стикаються зі структурними бар'єрами на шляху здобуття вищої освіти або на ринку праці.

Безробіття є основною проблемою серед молодих чоловіків, тоді як для молодих жінок ця проблема набагато частіше пов'язана з неактивністю. Дослідження МОП²⁹ показує, що середній рівень NEET серед молоді у країнах із низьким рівнем доходу майже на одному рівні з країнами з високим рівнем доходу (18,1% та 15,5% відповідно). Висувається припущення, що країни із середнім рівнем доходу, відчувають найбільші труднощі у підтримці повного залучення молодого населення.

За обмежених можливостей здобуття освіти та відсутності систем соціального захисту, більшість молоді займається тією чи іншою формою діяльності, яка приносить дохід. Проте якість доступної зайнятості дає мало можливостей для молоді отримати стабільні, забезпечені засоби для існування. Без якісного показника зайнятості немає можливості отримати повне уявлення проблем ринку праці, з якими стикається більшість молодого населення.

Частка безробітних NEET також збільшується з віком молодіжної когорти. Показники NEET для старшої вікової групи (25-29 років) у деяких країнах можуть удвічі перевищувати показники для молодшої вікової групи. Так, дослідження МОП показують, що підліток (15-19 років) із меншою ймовірністю не працює, не вчиться і не проходить професійну підготовку, ніж молодий дорослий (25-29 років). Це передусім пояснюється тим, що країни з розвинутою системою освіти, що добре функціонує, мають можливість утримати значну частину 15-19-річних у школі.

Загалом трудовий потенціал економічно неактивної NEET-молоді низький. За

²⁷ Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive European Commission.

²⁸ Youth neither в employment nor education and training (NEET). Presentation of data for the or 27 Member States. – Collegedunia, *NEET_final.pdf*.

²⁹ What does NEETs mean and why is the concept so easily misinterpreted? – SCRIBD, *wcms_343153.pdf*.

методологією МОП, лише десята частина молодих людей із цієї групи може бути віднесена до потенційної робочої сили. Група «некваліфікованої» молоді NEET – це найбільш проблемна група на індивідуальному рівні та найбільш проблемна з соціального погляду та необхідного втручання. Вони мають низький рівень освіти, не мають професійної кваліфікації/навичок, більшість із них не бажають працювати та перебувають під загрозою неадекватності та соціальної ізоляції. Таким чином, актуальною є розробка спеціальних програм, що передбачають розширення можливостей для здобуття професійної освіти, проходження перенавчання та подальшого працевлаштування для цієї групи молоді.

Ландшафт молодіжної політики складний та різноманітний, заснований на рекомендаціях, розроблених міжнародними організаціями (ЄС, Рада Європи, Європейський молодіжний форум, ОЕСР, ООН). Адаптуючи запропоновані стандарти з урахуванням національного контексту, європейські країни формують власну інфраструктуру та інструментарій національної молодіжної політики у результаті. У різних державах спостерігається диференціація національних профілів молодіжної політики.

УКРАЇНА

Робіт, присвячених молоді NEET в Україні, практично немає³⁰. Існують лише поодинокі

статті в рамках оцінки прогресу в галузі Цілей сталого розвитку, які ґрунтуються на даних, отриманих у межах 2015-2021 рр. Інформація про масштаб, динаміку та соціально-демографічні характеристики цієї групи за більш тривалий період по Україні відсутня.

З 2015 р. в рамках виконання завдань Цілей сталого розвитку (Ціль 8 «Достойна праця та економічне зростання»). Завдання 8.4: «Скороти частину молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок»³¹ для визначення рівня молоді, яка не працювала, не навчалася та не набувала професійних навичок у віці 15-24 років у країні. Дані дезагреговані за статтю та типом населеного пункту, що дозволяє здійснювати моніторинг та дослідження осіб, які належать до категорії молоді NEET.

Попри прогрес, ще до лютого 2022 р. в Україні був один із найвищих показників NEET серед країн Східної Європи, за винятком Молдови та Румунії. За 2021 р. в Україні кожний восьмий хлопець у віці 15-24 років не працює та не навчається, тобто молоді люди вже стикалися з проблемами у сфері освіти, працевлаштування та навчання ще до війни. Хоча водночас частка молоді NEET в Україні стабільно знижується кожного року з 20% у 2014 р. до 14,3% у 2021 р., що є нижчим за цільове значення національного індикатора 8.4.1 ЦСР 8, встановленого на рівні 17% на кінець 2020 р., та 15,5% на кінець 2030 р.³²

ЧАСТКА МОЛОДІ NEET 15-24 РОКИ (Не навчається, не працює та не проходить професійну підготовку, % чисельності молоді)							
Частка молоді, яка не працює, не навчається та не набуває професійних навичок, у загальній чисельності населення віком 15-24 роки, %	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Загальний	17,2	17,8	15,9	14,5	15,6	15,5	14,3
Жіночий	19,8	20,8	19,0	17,8	19,9	18,4	18,0
Чоловічий	14,6	14,9	12,9	11,3	11,5	12,7	10,8

Державна служба статистики України.

Джерела даних – Обстеження робочої сили³³.

³⁰ Кириленко В. NEET-молодь у системі соціально-економічних відносин. – DSPACE, <http://srd.pgasa.dp.ua:8080/handle/123456789/8820>.

³¹ Обстеження робочої сили (Labour force surveys, LFS) є одним із основних національних обстежень домашніх господарств, які проводяться країнами. Вони розроблені з метою отримання офіційної національної статистики з робочої сили, зайнятості та безробіття з метою моніторингу та планування.

³² Цілі сталого розвитку. Україна. Моніторинговий звіт, гідна праця та економічне зростання. – Міністерство економіки України, <https://me.gov.ua/download/17228c37-95e0-4a6d-bbc0-119826a9f032/file.pdf>.

³³ Цілі сталого розвитку. Мета 8: Гідна праця та економічне зростання. – Державна служба статистики України, <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

КІЛЬКІСТЬ МОЛОДІ, ЯКА НЕ ПРАЦЮВАЛА, НЕ НАВЧАЛАСЯ ТА НЕ НАБУВАЛА ПРОФЕСІЙНИХ НАВИЧОК					
Вікова група 15-24 роки. Періодичність річна ³⁴					
Стать	Тип місцевості	Одиниця виміру	2019	2020	2021
Жінки	Загалом	Відсоток	19,9	18,4	18,0
Жінки	Загалом	Особа	363,7	330,3	321,4
Чоловіки	Загалом	Відсоток	11,5	12,7	10,8
Чоловіки	Загалом	Особа	223,3	243,4	204,0
Усього	Сільська	Відсоток	21,0	21,7	19,2
Усього	Сільська	Особа	286,5	287,5	250,9
Усього	Міська	Відсоток	12,5	12,0	11,6
Усього	Міська	Особа	300,5	286,2	274,5
Усього	Загалом	Відсоток	15,6	15,5	14,3
Усього	Загалом	Особа	587,0	573,7	525,4

Економічна неактивність NEET має яскраво виражене гендерне забарвлення: рівень економічної неактивності серед жінок значно вищий, ніж серед чоловіків, навіть якщо у них вищий рівень освіти, ніж у чоловіків. Гендерний розрив показника NEET критичний: близько 18% для жінок та 11% для чоловіків, з більш вираженою зміною частки безробітних NEET серед молодих чоловіків та неактивних NEET серед жінок.

Ті, хто займається домашнім господарством та доглядом за дітьми, є майже повністю жіночою підгрупою (близько 95% жінок). Вони дещо частіше мешкають у міських районах. Серед них три чверті перебувають у шлюбі. Група молодих людей, які мають проблеми зі здоров'ям та, відповідно, менші можливості для здобуття професійної освіти, перебуває у групі високого ризику.

У 2022-2024 рр. відбулася помітна зміна потоків молодих чоловіків та жінок, спрямованих у NEET-неактивність із держав зайнятості та навчання. Масштабні військові дії у 2022-2024 рр. супроводжувалися зниженням потоків, спрямованих із зайнятості в NEET-офіційне безробіття, та із зайнятості в NEET-неактивність. Водночас відбулося значне зниження безробітних, серед яких переважають жінки. Таким чином, потік

молодих чоловіків з NEET-неактивності до системи освіти збільшився, тоді як потоки до NEET-офіційного безробіття скоротилися.

Найбільш невлаштованою є підгрупа молоді NEET з проблемами здоров'я. Насамперед привертає увагу вкрай низький рівень їхньої освіти. Молодь із проблемами здоров'я практично повністю виключена зі сфери працевлаштування та має дуже обмежені можливості для здобуття професійної освіти.

Трудовий потенціал економічно неактивної молоді NEET є низьким. Водночас багато молодих українців (через особливості методології МОП) залишаються поза статистикою ринку праці. Серед них дедалі більше випускників із вищою освітою. Дослідження, що проводилися упродовж 2023-2024 рр.³⁵ показали, що 28% молодих українців віком від 18 до 29 років не мають роботи та активно її не шукають — це кожна восьма молода людина. Основними факторами, що істотно збільшують ймовірність попадання в цю групу і подовжують тривалість періоду незайнятості, є низький рівень освіти (не вище середнього загального) та відсутність досвіду роботи. Більшість NEET-молоді характерний незавершений перехід «навчання-робота». Ті ж, хто має трудовий досвід, причому дуже невеликий за тривалістю, нерідко набувають його на «поганих»

³⁴ Обстеження робочої сили. — Державна служба статистики України, <https://stat.gov.ua/uk/datasets/obstezhennya-robochoyisily-0>.

³⁵ Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 р. — Національний інститут стратегічних досліджень, <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu>.

Молодь і відбудова України: результати дослідження 2024 р. очима експертів. — Міністерство молоді та спорту України, <https://mms.gov.ua/news/molod-i-vidbudova-ukrainy-rezultaty-doslidzhennia-2024-roku-ochyma-ekspertiv>.

нестабільних некваліфікованих робочих місцях.

Дослідження показують, що понад половина працевлаштованої молоді в Україні працюють не за спеціальністю³⁶. Дослідження 2024 р. показали, що понад 80% випускників закладів вищої освіти не працюють за спеціальністю – держава витрачає гроші, готує фахівців, а люди йдуть в іншу сферу³⁷. Це, зокрема, підтверджує необхідність синхронізації потреб ринку праці та ринку освітніх послуг.

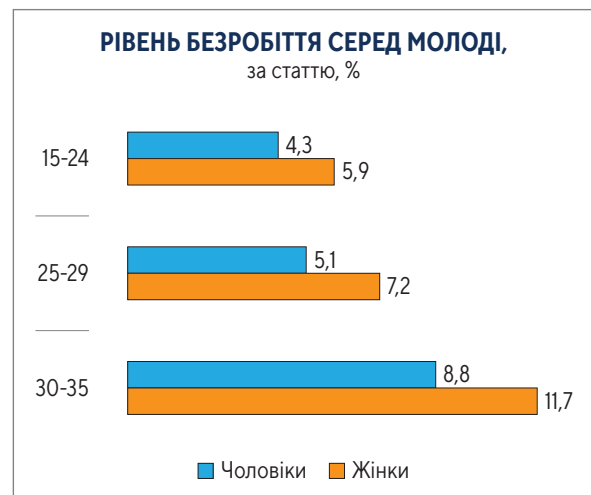
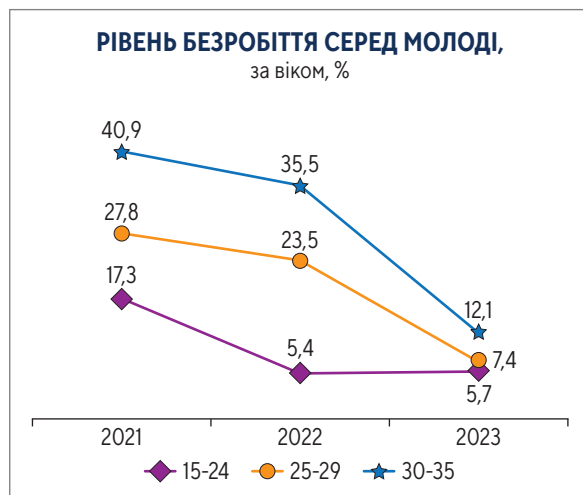
Найважливіше питання – як врахувати безробітну молодь, яка хотіла б працювати, але зневірилася знайти роботу та припинила її пошуки. Слід враховувати, що молодь частіше не звертається до центрів зайнятості, а вважає за краще шукати роботу самостійно, за оголошеннями в Інтернеті та через знайомих. Тому слід мати на увазі приховане, тіньове, незареєстроване безробіття. Саме ця категорія має бути у центрі уваги державної підтримки.

Хоча рівень NEET в Україні знижується, війна збільшила ризик збоїв в освіті молоді, професійній підготовці та труднощі у пошуку значущої роботи, що сприяє самореалізації. Оскільки війна в Україні триває, а плани відновлення розробляються одночасно, необхідно враховувати ситуацію та потреби молоді NEET, а також проблеми, з якими молодь може мати справу, а саме: у доступі до освіти, працевлаштуванні та навчанні у майбутньому.

Станом на 1 серпня 2023 р. офіційний статус безробітних мали 112,3 тис. осіб, із них 23,9 тис. (22%) були молодшими за 35 років, тобто частка безробітної молоді була значною. Серед безробітних 1,8 тис. осіб (2%) склали випускники навчальних закладів, які ніколи раніше не працювали. Понад половина працевлаштованої молоді працює не за фахом, що, зокрема, підтверджує необхідність синхронізації потреб ринку праці та ринку освітніх послуг.

Загалом, одночасне зменшення рівня зайнятості, рівня безробіття та долі молоді, яка не працювала, не навчалася та не набувала професійних навичок, що спостерігається в Україні в останні роки, є нетиповим явищем і може свідчити про розвиток кількох негативних тенденцій. Це може вказувати на структурні проблеми в економіці, низьку ефективність ринку праці, а також на соціальні та демографічні зміни.

Дані, що можна було отримати від Державної служби статистики України до сьогоденного часу були обмежені, оскільки відповідно до п. 1 Закону України «Про захист інтересів суб'єктів звітності та інших документів під час воєнного стану чи стану війни»³⁸, фізичні особи, фізичні особи-підприємці та юридичні особи під час воєнного стану чи стану війни протягом трьох місяців після його закінчення, мали право не подавати статистичні та фінансові звіти. У зв'язку з відсутністю звітів у період воєнного стану або стану війни, органи

³⁶ Більшість українців працюють не за спеціальністю. – Освіторя, <https://osvitoria.media/news/bilshist-ukrayintsiv-ne-pratsyuyut-za-spetsialnistyu/>.

³⁷ В Україні понад 80% випускників вишів не працюють за спеціальністю, як виправити ситуацію? – Освітній портал «OP.ua», <https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/v-ukrayini-ponad-80-vipusknikiv-vishiv-ne-pratsyuyut-za-specialnistyu-yak-vipraviti-situaciyu>.

³⁸ Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни. – Кодекс законів про працю України, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20>.

державної статистики призупиняли публікацію статистичної інформації, тому статистика з 2022 р. не публікувалась. 18 червня 2025 р. Верховна Рада України ухвалила зміни до закону, що відновлюють звітність бізнесу та проведення опитування домогосподарств, а відтак дозволяють забезпечити повноцінну роботу офіційної статистики. Відповідно до прийнятих норм, підприємці, підприємства, установи та організації знову зобов'язані подавати статистичну та фінансову звітність до органів державної статистики³⁹.

Через відсутність досліджень та моніторингу протягом останніх трьох років, інформаційна база недостатня, тому неможливо точно визначити відповідні показники на макрорівні. Хоча замовником таких досліджень має бути Міністерство соціальної політики України, а виконавцем – Державна служба статистики України, у вигляді статистичних спостережень у рамках демографічної та соціальної статистики, зокрема, статистики ринку праці. Тому оцінки можна робити з урахуванням непрямих даних.

ЗАХОДИ ВПЛИВУ

Хоча рівень NEET в Україні знижується, війна збільшила ризик збоїв в освіті молоді, професійній підготовці та викликала труднощі у пошуку значущої роботи, що сприяє самореалізації. Оскільки війна в Україні триває, а плани відновлення розробляються одночасно, необхідно враховувати ситуацію та потреби молоді NEET, а також проблеми, з якими молодь може мати справу з доступом до освіти, працевлаштуванням та навчанням у майбутньому.

Успішне входження молоді у дорослість вимагає гнучкого інструментарію молодіжних політик, які набувають національної специфіки. Насамперед дослідження та політика повинні починатися з більш детальної дезагрегації даних, щоб мати можливість визначити окремі характеристики та потреби різних підгруп (пропоновані заходи щодо дезагрегації з урахуванням різних груп, представлені в табл. «Політичні заходи щодо показника NEET за дезагегованими даними»).

Для успішного впровадження системи молодіжного працевлаштування в Україні, особливо для осіб групи NEET необхідна низка законодавчих змін, спрямованих на покращення зайнятості, освіти та соціальної підтримки молоді. Основними напрямками реформ є:

1. Зміни у трудовому законодавстві:
  - ✓ Спрощення процедур працевлаштування молоді (наприклад, запровадження електронних трудових договорів для тимчасової роботи).
  - ✓ Створення пільгових умов для роботодавців, які працевлаштовують молодь (податкові пільги, компенсації за навчання).
2. Реформи у сфері освіти та професійної підготовки:
  - ✓ Інтеграція дуальної освіти (поєднання теорії з практикою на підприємствах) у законодавче поле.
  - ✓ Розширення програми державних грантів на навчання за пріоритетними напрямками (ІТ, зелені технології, інженерія).
  - ✓ Створення національної системи сертифікації онлайн-курсів для визнання неформальної освіти.
3. Соціальний захист та фінансова підтримка:
  - ✓ Запровадження молодіжних стипендій для безробітних, які навчаються нових професій.
  - ✓ Розширення програми «Перше робоче місце» з державним співфінансуванням заробітної плати для молодих спеціалістів.
4. Підтримка підприємництва та стартапів:
  - ✓ Спрощення реєстрації бізнесу для молоді (наприклад, «вікно в один клік» для студентів).

³⁹ Зміни до п. 1 Закону України від 3 березня 2022 р. №2115-IX «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни». – ІПС ЛІГА:ЗАКОН, https://ips.ligazakon.net/document/T222115?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress02&ga=2.76642780.879690207.1750791633-1419738769.1750791633#_gl=1*fjuq4g*_gcl_au*Mzk1MjM0ODg3LjE3NTA3OTE2Mzl.

✓ Запровадження податкових канікул на перші два-три роки діяльності молодіжного бізнесу.

✓ Створення державних акселераторів для стартапів з гарантованим фінансуванням.

5. Моніторинг та оцінка ефективності:

✓ Ухвалення закону про обов'язкову статистику зайнятості молоді (щорічні звіти Мінекономіки, Держстату, Держслужби зайнятості).

6. Міжнародна інтеграція:

✓ Синхронізація схеми молодіжної зайнятості з європейськими стандартами (зокрема, з програмою ЄС «Молодіжні гарантії»).

✓ Залучення міжнародних донорів (наприклад, фондів ЄС, Українського фонду) до фінансування пілотних проєктів.

Для успішної імплементації необхідно визначити механізм гарантій ЄС для молоді в Законі України «Про основні засади молодіжної політики» ([Законопроект № 12298](#))⁴⁰. Це дозволить створити комплексну систему підтримки молоді, подібну до європейської моделі.

Ключові законодавчі акти, що потребують змін:

1. Кодекс законів про працю України:

✓ Регулювання стажування та учнівства, а також підтримка першого робочого місця.

✓ Запровадження молодіжних контрактів (еквівалент ЄС).

✓ Запровадження пільг для роботодавців, які працевлаштовують молодь.

2. Закон України «Про зайнятість населення»:

✓ Розширення переліку заходів державної політики зайнятості шляхом включення до нього гарантій для молоді.

✓ Запровадження спеціальних програм для молоді (наприклад, квотування робочих місць, субсидовані робочі місця).

3. Закон України «Про освіту»/«Про професійну (професійно-технічну) освіту»:

✓ Забезпечення зв'язку між освітою та ринком праці (дуальна освіта (учнівство) стажування).

✓ Запровадження механізмів визнання неформальної освіти для молоді.

4. Бюджетний процес:

✓ Виділення окремої бюджетної програми для фінансування програм молодіжної зайнятості.

✓ Залучення міжнародної допомоги через спеціальні фонди (The Ukraine Facility, Erasmus+, Erasmus for Young Entrepreneurs, Програми підтримки України в рамках політики сусідства, Програми транскордонного та транснаціонального співробітництва; Interreg Europe, URBACT, Horizon Europe, The European Solidarity Corps (ESC), SALTO-YOUTH (Support, Advanced Learning and Training Opportunities for Youth), EU4Youth фаза III «Молодіжна зайнятість та підприємництво», Фонд підтримки малого та середнього підприємництва «Ідеї, що живлять бізнес», окремі галузеві програми тощо).

5. Закон України «Про соціальні послуги»:

✓ Включення послуг з профорієнтації, консультування та наставництва для молоді.

6. Податковий кодекс України:

✓ Запровадження пільг для підприємств, які беруть участь у програмі (наприклад,

⁴⁰ Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» щодо удосконалення механізмів фінансового забезпечення реалізації молодіжної політики. – Офіційний портал Верховної Ради України, <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45372>.

зменшення єдиного соціального внеску для молоді).

7. Закон України «Про державну службу зайнятості»:

- ✓ Розширення повноважень служби зайнятості щодо роботи з молоддю.
- ✓ Створення окремих молодіжних центрів зайнятості.

8. Закон України «Про місцеве самоврядування»:

- ✓ Децентралізація повноважень щодо реалізації молодіжних гарантій на регіональний рівень — передача відповідальності за виконання гарантій від центральних органів влади до регіональних або місцевих органів влади. Такий підхід дозволяє приймати більш

індивідуалізовані рішення, які відповідають конкретним регіональним або місцевим потребам, сприяючи гнучкості та ефективності.

Додаткові заходи:

- ✓ Укладення угод з ЄС про фінансову та методологічну підтримку.
- ✓ Розробка підзаконних актів (постанови Кабінету Міністрів, накази Міністерства економіки, Міністерства молоді та спорту, Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти і науки України, ДСНС, Міністерства у справах ветеранів України, Міністерства охорони здоров'я України).

Ці зміни дозволять створити комплексну систему підтримки молоді на ринку праці за зразком Європейської молодіжної гарантії.

ПОЛІТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПОКАЗНИКА NEET ЗА ДЕЗАГРЕГОВАНИМИ ДАНИМИ				
	15-19		20-24	25-29
Проблеми	Ранній вихід зі школи. Чи перевищує частка безробітних, які не є студентами, частку неактивних, які не є студентами.		Існує проблема безробіття серед випускників навчальних закладів, а також структурного безробіття.	
Пропонований комплекс заходів	Щодо цього комплекс заходів політики має бути спрямований на покращення інвестицій у систему освіти із загальним доступом.			
	Обидві статі	Одна стаття		
	✓ активна політика на ринку праці для заохочення найму молодих людей; ✓ галузева та грошово-кредитна політика для заохочення зростання робочих місць; ✓ соціальний захист безробітних; ✓ програми навчання для безробітних; ✓ приведення системи освіти у відповідність до попиту на робочу силу; ✓ навчання підприємництву.	✓ комплекс заходів політики орієнтований на одну статтю.	Політика має бути спрямована на поєднання заходів (для вирішення проблеми безробіття), але з великою концентрацією на сприянні зростанню числа робочих місць. ✓ Активна політика на ринку праці для заохочення найму молодих людей; ✓ галузева та грошово-кредитна політика для заохочення зростання робочих місць; ✓ соціальний захист безробітних; ✓ програми навчання для безробітних; ✓ навчання підприємництву.	

ПОЛІТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПОКАЗНИКА НЕЕТ ЗА ДЕЗАГРЕГОВАНИМИ ДАНИМИ			
	15-19	20-24	25-29
		Частка неактивних неучнів, більша за частку безробітних неучнів	
		Обидві статі	Одна стаття
		✓ ознака дуже обмеженого зростання робочих місць у країні, що змушує молодих людей залишатися неактивними вдома чи мігрувати; ✓ політика має бути спрямована на поєднання вищевказаних заходів (для вирішення проблеми безробіття), але з великим упором на сприяння зростанню робочих місць та соціальний захист для забезпечення задоволення основних потреб.	✓ культурні чи дискримінаційні практики виключають одну статтю (зазвичай молодих жінок) з ринку праці; ✓ політичні заходи реагування включають правові заходи щодо сприяння рівним можливостям; ✓ кампанії з підвищення обізнаності громадськості, сприяння підприємництву, надання послуг з догляду за дітьми, розширення спектра професій для обох статей та, можливо, навіть субсидування всіх жіночих підприємств.
Проблема	Менш освічені стикаються з вищим рівнем безробіття.		
Пропонований комплекс заходів	✓ програми перепідготовки; ✓ покращення у системі освіти; ✓ заохочення більш інклюзивної освіти, включаючи технічну освіту; ✓ програми учнівства та наставництва тощо.		